

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

УДК 378:397.13:7

Пушкар Тетяна Миколаївна

**Формування готовності майбутніх учителів
філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії
засобами комунікативних технологій**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Лісова Світлана Валеріївна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри теорії та методики
професійної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Плахотнік Ольга Василівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук
Дуплійчук Ольга Миколаївна,
Компанія Термал Віжн Текнолоджіз, м. Київ,
помічник керівника.

Захист відбудеться 23 березня 2016 року о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-ий поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті http://zu.edu.ua/avto_ped.html та в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий 22 лютого 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження і стан її розробки. Вхідження України в новий соціокультурний простір як самостійної, незалежної держави з європейським корінням і перспективами розвитку вимагає високого рівня освіченості, культури, кваліфікації майбутніх учителів, професійна діяльність яких є основою трансформації українського суспільства як на індивідуальному, так і на соціальному рівні. Тому підготовка вчителя-філолога до міжособистісної взаємодії набуває особливої значущості, про що йдеться в Державній програмі «Вчитель» (2002), Національній доктрині розвитку освіти (2001), Законах України «Про освіту» (1998), «Про вищу освіту» (2014) та інших підзаконних актах.

Однак, підготовка вчителя філологічної спеціальності до міжособистісної взаємодії, що має свою специфіку, зумовлену особливостями майбутньої педагогічної діяльності в комунікативному просторі загальноосвітнього навчального закладу, необхідністю розвивати комунікативні знання, вміння й навички учнів, потребує системного розкриття змісту професійної підготовки засобами комунікативних технологій. Зазначене вимагає визначення провідних характеристик взаємодії майбутніх фахівців з використанням комунікативних технологій.

Окреслена проблема нині є достатньо розробленою в педагогічній науці і практиці та представлена в науковому доробку багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, насамперед, філософів (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, П. Саух та ін.) та педагогів (О. Абдулліна, Ф. Гоноболін, Н. Дем'яненко, О. Пехота, І. Підласий, С. Семенець, С. Сисоєва та ін.).

Професійна підготовка вчителів стала предметом дослідження науковців: на *загальнотеоретичному* (О. Антонова, В. Бондар, А. Булда, Г. Васянович, О. Глузман, С. Лісова, В. Луговий, В. Майборода, С. Майборода, О. Мещанінов, Н. Ничкало, С. Ніколаєнко, О. Плахотнік, Я. Цехмістер) та *предметному* рівні вивчення проблем педагогічної майстерності майбутнього педагога (Є. Барбіна, С. Вітвицька, О. Дубасенюк). Формування професійної майстерності вчителя-філолога розкривається в науковому доробку І. Зимньої, Н. Кузьміної, З. Курлянд, О. Місечко, В. Сластьоніна, О. Щербакова та ін. Зміст, форми, технології підготовки вчителя-філолога в системі вищої професійної освіти розглядаються в працях І. Бакаленко, О. Бігич, А. Береснева, Т. Гусевої, О. Дуплійчук, О. Зубрової, Л. Калініної, Є. Пасова, О. Семеног та ін.

Аналіз стану та перспектив професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога у визначеному напрямі свідчить про необхідність розв'язання низки *суперечностей*, а саме:

- між сучасним станом професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога до міжособистісної взаємодії та наявним рівнем конфліктності в українському соціумі;

- між потребою в застосуванні сучасних комунікативних технологій у процесі професійної підготовки вчителя та недостатньою розробленістю способів їх реалізації;

- між необхідністю формувати у майбутніх філологів готовність до міжособистісної взаємодії в освітньому середовищі та потребою розробки сучасних педагогічних технологій і методик її формування.

Таким чином, наявність невирішених суперечностей процесу формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії та недостатня розробленість цієї проблеми в педагогічній теорії і практиці визначили тему дослідження: **«Формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження є складовою комплексної науково-дослідної проблеми кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції» (реєстраційний № 0110U002110). Тема дисертаційної роботи затверджена Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 1 від 02. 09. 2011 р.) та узгоджена у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 11 від 25. 10. 2011 р.).

Мета дослідження полягає в розробці та впровадженні моделі підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій.

Мета дослідження визначила постановку таких його **завдань**:

1. Проаналізувати стан та провідні науково-теоретичні підходи до проблеми дослідження, здійснити її категоріально-понятійний аналіз.

2. З'ясувати сутність та зміст міжособистісної взаємодії у професійній підготовці майбутніх учителів філологічних спеціальностей засобами комунікативних технологій.

3. Охарактеризувати особливості застосування комунікативних технологій у формуванні професійної готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії.

4. Визначити сутність, зміст, структуру, критерії та показники готовності до міжособистісної взаємодії в професійній підготовці учителів-філологів.

5. Розробити та експериментально перевірити ефективність реалізації моделі формування готовності майбутніх учителів філологічних

спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей.

Предмет дослідження – модель формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій.

У процесі дослідження було використано комплекс відповідних дослідницьких методів, а саме:

1) *теоретичних* (аналіз вітчизняних і зарубіжних психологічних, педагогічних, лінгвістичних, методичних друкованих та електронних джерел з досліджуваної проблеми, а також чинних програм, підручників і посібників з питань професійної підготовки вчителів філологічних спеціальностей);

2) *емпіричних* (опитування, спостереження за процесом професійної підготовки студентів філологічних спеціальностей, моделювання навчального процесу, педагогічний експеримент для перевірки ефективності розробленої моделі і технології, методи математичної статистики для перевірки результатів експерименту, вивчення й узагальнення досвіду формування професійної готовності майбутніх учителів-філологів до міжособистісної взаємодії).

Дослідження виконувалося впродовж 2008–2015 років і передбачало три етапи наукового пошуку.

На першому етапі (2008–2010 рр.) вивчено стан професійної підготовки майбутніх учителів-філологів; здійснено аналіз наукової і науково-методичної літератури з досліджуваної проблеми; обґрунтовано науковий апарат дослідження; розроблено концепцію наукового пошуку; визначено його експериментальну базу; проведено *констатувальний* етап педагогічного експерименту.

На другому етапі (2011–2013 рр.) обґрунтовано теоретико-методологічні основи і охарактеризовано процес формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій; розроблено програму і методику педагогічного експерименту; обґрунтовано модель формування готовності майбутніх учителів-філологів до її міжособистісної взаємодії й експериментально перевірено ефективність її реалізації (проведено *формувальний* етап педагогічного експерименту).

На третьому етапі (2014–2015 рр.) здійснено апробацію результатів дослідження, узагальнено результати впровадження моделі професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій; проведено

статистичну обробку результатів педагогічного експерименту; оформлено текст дисертаційної роботи.

Експериментальну базу дослідження становлять Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, факультети іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. На різних етапах експерименту було залучено 683 студенти філологічних спеціальностей університетів, з них 331 – у контрольній групі і 352 – в експериментальній.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність моделі формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій на основі системного, інформаційно-комунікативного, компетентнісного та діяльнісного наукових підходів; обґрунтовано зміст та структуру означеної професійної готовності (мотиваційно-ціннісний, змістовий, операційно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний компоненти); охарактеризовано особливості міжособистісної взаємодії у професійній підготовці вчителів філологічних спеціальностей засобами комунікативних технологій; окреслено місце і роль наративних, дискурсивних, соціосеміологічних, інформаційних технологій у досліджуваному процесі; з'ясовано критерії готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії (цілемотиваційний, когнітивний, діяльнісний, оцінно-рефлексивний), її показники та рівні (низький, середній, достатній, високий);

удосконалено зміст, форми і методи професійної підготовки майбутніх учителів-філологів;

подальшого розвитку набули: теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей; систематизація комунікативних технологій, форм і методів навчання студентів ВНЗ; методичні засади ефективного використання комунікативних технологій у міжособистісній взаємодії фахівців.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть використовуватися в професійній підготовці майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. Розроблена в ході дослідження авторська модель та методика може застосовуватися викладачами ВНЗ для формування в студентів готовності до суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі. Матеріали дослідження можуть бути реалізовані в системі післядипломної педагогічної освіти вчителів-філологів.

Основні положення та висновки дослідження **впроваджено** в навчальний процес Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка

№ 302 від 21.05. 2015 р.), Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-825 від 10. 09. 2015 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 1503 від 11. 09. 2015 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/1029 від 15. 10. 2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні і практичні результати дослідження апробовані на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня, а саме: X Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку світової науки» (Донецьк, 2013), XI Міжнародній науково-методичній конференції «Культурологічні та патріотичні аспекти формування духовності майбутнього фахівця» (Вінниця – Бар, 2014), Міжнародній науковій конференції «Pedagogy of 21st century: teaching in the world of constant information flow» (Будапешт, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції «Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування» (Львів, 2015), Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова дискусія: питання педагогіки та психології» (Київ, 2015); науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (2011–2015 роки).

Публікації. Основний зміст дисертаційної роботи висвітлено у 10 наукових і навчально-методичних працях, серед яких 6 одноосібних статей у провідних фахових наукових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному науковому періодичному виданні, 3 тез у збірнику наукових праць і матеріалах конференцій.

Структура дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, 12 додатків та списку використаної літератури (318 позицій, з них 8 – іноземними мовами). Загальний обсяг роботи становить 262 сторінки. Основний зміст дисертації викладено на 181 сторінці. У роботі вміщено 29 таблиць та 14 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження та доцільність наукового пошуку; сформульовано мету і завдання; визначено об'єкт та предмет; охарактеризовано методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення; представлено інформацію про апробацію та впровадження результатів наукової роботи; наведено відомості про публікації, обсяг та структуру дисертації.

У **першому** розділі – «Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій» – здійснено аналіз базових понять дослідження; визначено основні наукові підходи до вирішення проблеми формування

готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій; охарактеризовано їх сутність і структуру.

У процесі теоретичного аналізу розглянуто основні наукові підходи до проблеми формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії – системний, компетентнісний, діяльнісний, інформаційно-комунікативний. У межах компетентнісного підходу з'ясовано рівні педагогічного дискурсу та їх зв'язок з процесом формування комунікативної компетентності майбутнього філолога. Обґрунтовано думку, що важливе значення для дослідження мають базові філософські концепції – комунікативна філософія та теорія діалогу, в тому числі, діалогу культур.

На основі здійсненого категоріально-понятійного аналізу проблеми дослідження, а саме: понять «професійна підготовка», «готовність», «міжособистісна взаємодія», «комунікація», «комунікативні технології», «учитель філологічної спеціальності» – визначено базове поняття *готовність до міжособистісної взаємодії майбутнього вчителя філологічної спеціальності* як цілісне стійке особистісне утворення, що являє собою комплекс взаємопов'язаних компонентів (мотивації до здійснення міжособистісної взаємодії, відповідних знань, умінь і навичок, рефлексії) й унаочнює результат і показник якості професійної підготовки майбутніх фахівців до міжособистісної взаємодії.

Доведено, що окреслена готовність є передумовою успішної міжособистісної взаємодії вчителя-філолога з іншими суб'єктами освітнього процесу і результатом його професійної підготовки, що передбачає застосування комунікативних технологій. Структура готовності до міжособистісної взаємодії включає такі компоненти: мотиваційний (спрямованість на професійний розвиток, саморозвиток, зростання соціального статусу, здобуття вищої освіти та ін.); змістовий (знання про сутність міжособистісної взаємодії в освітньому процесі, можливості застосування комунікативних технологій для досягнення готовності до міжособистісної взаємодії, способи оцінювання її рівня, образ професійної діяльності вчителя-філолога); процесуальний (уміння передавати навчальну інформацію, користуватися вербальними й невербальними засобами інформування, організувати й підтримувати педагогічний діалог, орієнтуватися в комунікативній ситуації взаємодії, ідентифікувати отриману інформацію тощо); рефлексивний (здатність до рефлексії у вияві професіоналізму, організаторських здібностей, моральних якостей, інтелігентності, толерантності, відповідальності, соціальної привабливості тощо).

Виявлено їх зв'язок та взаємозалежність у процесі реалізації міжособистісної взаємодії.

Обґрунтовано висновок про необхідність розробки та впровадження авторської моделі з метою забезпечення ефективної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій.

У **другому** розділі – «Моделювання процесу формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій» – окреслено особливості застосування комунікативних технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців; представлено модель формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії; визначено критерії, показники та рівні її сформованості.

У результаті аналізу наукової літератури визначено сутність міжособистісної взаємодії у процесі підготовки та професійної діяльності вчителя-філолога. Зміст та специфіку міжособистісної взаємодії досліджено в контексті комунікативного дискурсу у вигляді комунікативних ситуацій та діалогічного навчання. Обґрунтовано висновок, що міжособистісна взаємодія в процесі професійної підготовки вчителя-філолога може розглядатися як взаємовплив суб'єктів освітнього процесу вищого навчального закладу, який може бути випадковим чи запланованим, тривалим чи короткотерміновим, вербальним чи невербальним. Водночас, результатом міжособистісної взаємодії мають стати взаємні зміни в поведінці, діяльності, відношеннях і установках учасників навчального процесу.

З'ясовано провідні характеристики міжособистісної взаємодії (мотивація до взаємодії, комунікативне спрямування діяльності, когнітивний, ситуативний та емоційний характер) майбутнього філолога із залученням комунікативних технологій.

Доведено, що міжособистісна взаємодія викладачів і студентів у процесі професійної підготовки – найбільш ефективний шлях до розкриття творчого потенціалу студентів й оптимізації взаємин у середовищі ВНЗ. З'ясовано, що комунікативні технології відіграють підпорядковану (інструментальну) роль у процесі підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії і забезпечують створення, розвиток і збереження комунікативного простору професійної підготовки фахівців.

Обґрунтовано модель формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій, до складу якої віднесено цільовий, змістово-діяльнісний та результативний блоки.

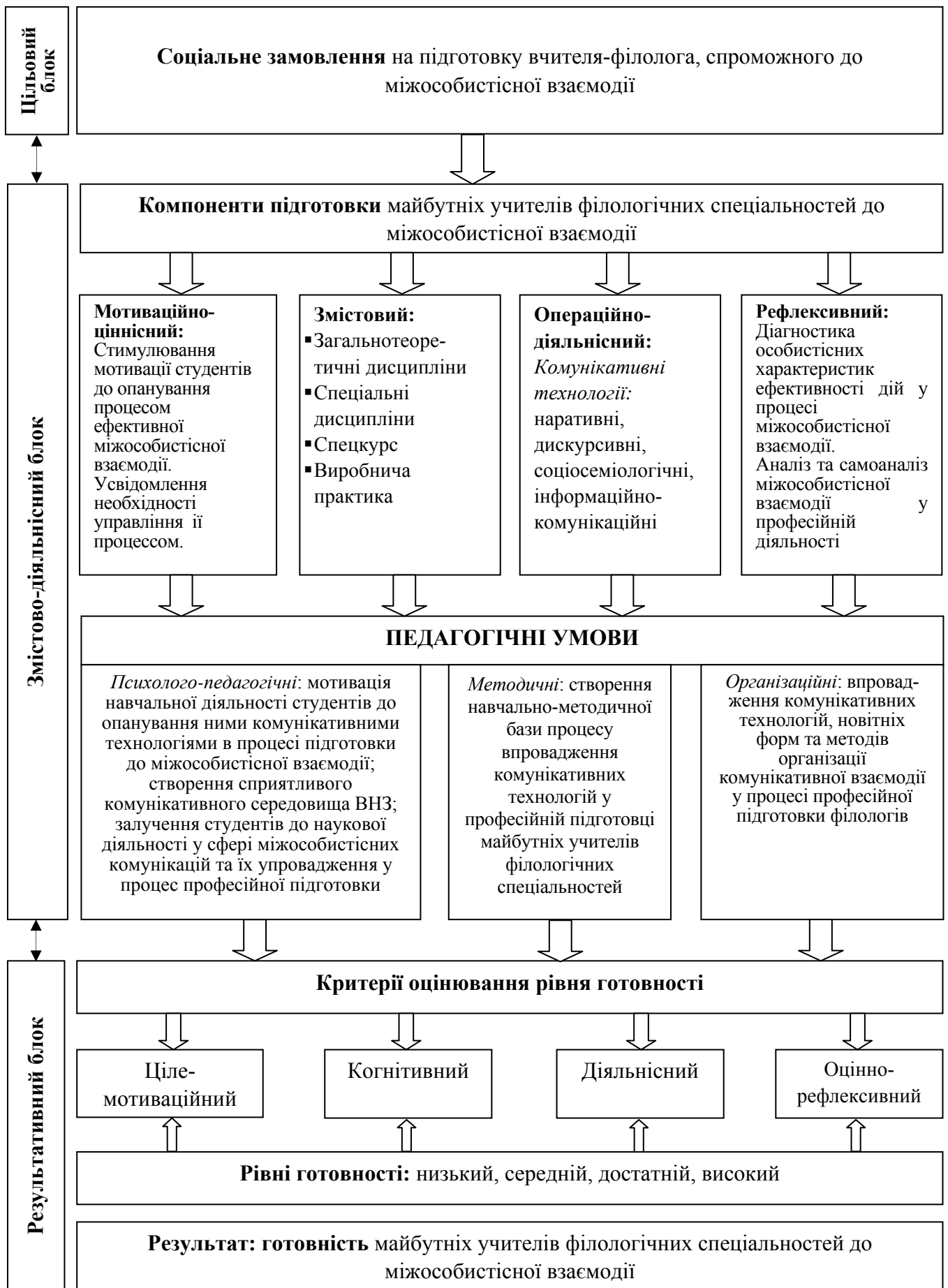

Рис. 1. Модель формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій

Цільовий блок передбачає соціальне замовлення на підготовку вчителя-філолога, спроможного до реалізації міжособистісної взаємодії у подальшій професійній діяльності, що ґрунтується на використанні комунікативних технологій.

Змістово-діяльнісний блок авторської моделі включає основні компоненти підготовки майбутніх учителів визначеного профілю до міжособистісної взаємодії, а також педагогічні умови реалізації цього процесу.

Охарактеризовано *мотиваційно-ціннісний* компонент підготовки, що відображає рівень вмотивованості вчителя філологічної спеціальності до міжособистісної взаємодії в процесі професійної підготовки та безпосередньої педагогічної діяльності.

Змістовий компонент передбачає: актуалізацію в навчальному матеріалі загальнотеоретичних дисциплін (загальне мовознавство, філософія, правознавство, історія основної іноземної мови та ін.), положень щодо міжособистісної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу; збагачення змісту гуманітарних дисциплін (практичний курс основної іноземної мови, сучасна українська літературна мова, зарубіжна література, практичний курс німецької мови, практичний курс англійської мови та ін.) з метою реалізації комунікативних навчальних технологій; запровадження авторського спецкурсу «Професійна підготовка вчителя-філолога до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій», що супроводжується навчально-методичним наповненням виробничої практики у визначеному напрямі.

Операційно-діяльнісний компонент підготовки визначається впровадженням наративних, дискурсивних, інформаційно-комунікаційних, соціосеміологічних комунікативних технологій, реалізація яких спрямована на формування системи знань, умінь, навичок міжособистісної взаємодії.

Рефлексивний компонент підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії передбачає діагностику, аналіз та самоаналіз особистих характеристик дій у процесі міжособистісної взаємодії з метою підвищення рівня готовності до її реалізації.

Охарактеризовано педагогічні умови, реалізація яких сприяє формуванню готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії: психолого-педагогічні, методичні та організаційні.

Психолого-педагогічні умови характеризуються: наявністю мотивації навчальної діяльності студентів до опанування комунікативними технологіями в процесі підготовки до міжособистісної взаємодії; створенням сприятливого комунікативного середовища ВНЗ; залученням студентів до наукової діяльності у сфері міжособистісних комунікацій та їх запровадженням у процес професійної підготовки.

Методичні умови характеризуються створенням навчально-методичного забезпечення процесу впровадження комунікативних технологій у професійну підготовку майбутніх учителів філологічних спеціальностей.

Організаційні умови передбачають упровадження комунікативних технологій, новітніх форм і методів організації комунікативної взаємодії в процесі професійної підготовки філологів.

Результативний блок авторської моделі містить критерії (цілемотиваційний, когнітивний, діяльнісний, оцінно-рефлексивний), показники та рівні досліджуваної готовності (низький, середній, достатній, високий).

Результатом професійної підготовки визначено готовність майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій.

У **третьому** розділі – «Дослідно-експериментальна перевірка моделі формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій» – представлено основні етапи реалізації моделі, охарактеризовано авторську методику формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій, здійснено аналіз результатів дослідження.

Організація експериментальної роботи передбачала такі етапи: діагностичний (встановлення реального стану проблеми дослідження, проведення діагностики рівня готовності майбутніх учителів-філологів до міжособистісної взаємодії), констатувальний (визначення стану готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до ефективної міжособистісної взаємодії, висвітлення сучасного рівня сформованості відповідних умінь, виділення контрольних та експериментальних груп), формувальний (упровадження в навчальний процес експериментальних груп розробленої моделі формування готовності майбутніх учителів-філологів до міжособистісної взаємодії та методики її реалізації, оформлення результатів дослідження).

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що показники сформованості рівнів готовності майбутніх учителів-філологів до міжособистісної взаємодії в контрольних та експериментальних групах були приблизно однаковими, що пояснюється рівними змістовими та процесуальними характеристиками навчального процесу. Кількісні показники низького рівня сформованості готовності коливаються від 19,3 % до 49,3 %; середнього – від 30,4 % до 32,9 %; достатнього – від 40,5 % до 16,5 %; високого – від 2,4 % до 9,7 %. Отримані дані засвідчили необхідність реалізації моделі та методики формування готовності майбутніх учителів філологічних

спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій.

Упровадження моделі відбувалося в єдності кількох взаємопов'язаних блоків: цільового (проектування можливого образу результату впровадження комунікативних технологій), змістово-діяльнісного (відповідає змістовому та операційно-діяльнісному компонентам підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії та відображає найбільш ефективні форми і методи роботи зі студентами). Результативний блок відповідає рефлексивному компоненту моделі і визначає, наскільки студенти змогли оцінити ефективність реалізованих з ними на заняттях комунікативних технологій.

Реалізація авторської моделі формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії здійснювалася шляхом аналізу дидактичних можливостей комунікативних технологій, які впроваджувалися в процесі професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії. Упровадження наративних комунікативних технологій передбачало забезпечення комунікативної взаємодії шляхом монологічного індивідуального оповідання, розповіді історій тощо. Зазначені технології представлені у навчально-виховному процесі вищої педагогічної школи як традиційними, так і інноваційними формами і методами навчання майбутніх учителів філологічних спеціальностей.

Комунікативні дискурсивні технології реалізовувалися шляхом активного використання діалогу, з яким пов'язаний процес формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога. Соціосеміологічні технології ґрунтувалися на використанні певних комунікативних текстових технологій, які передбачали застосування текстових чи символічних, віртуальних знаків. Специфіка інформаційних комунікативних технологій полягає у необхідності застосовувати сучасну техніку (персональні комп'ютери та іншу комп'ютерну техніку, Інтернет-ресурси, соціальні мережі) для забезпечення ефективної міжособистісної взаємодії учасників освітнього процесу ВНЗ.

На підставі теоретичного аналізу джерел та власної педагогічної практики встановлено, що найбільш ефективними комунікативними технологіями можна вважати наративні, дискурсивні, соціосеміологічні та інформаційно-комунікаційні.

На основі здійсненого якісного та кількісного аналізу результатів експерименту з'ясовано, що рівень мотивації, знань, умінь та рефлексії міжособистісної взаємодії у студентів експериментальних груп виявився значно вищим наприкінці експериментальної роботи. Так, рівень мотивації студентів експериментальних груп підвищився майже вдвічі (з 9,7 % на

початку експерименту до 16,3 % наприкінці експерименту – для високого рівня готовності). Простежується позитивна динаміка сформованості знань студентів експериментальної групи, що забезпечує ефективну міжособистісну взаємодію (з 21,8 % на початку експерименту до 51,7 % наприкінці – для достатнього рівня, з 3,6 % на початку експерименту до 16,9 % наприкінці – для високого рівня). Суттєво підвищився рівень сформованості вмінь студентів експериментальних груп здійснювати ефективну міжособистісну взаємодію: з 16,9 % на початку експерименту до 48,9 % наприкінці (достатній рівень) та з 2,4 % на початку експерименту до 9,4 % наприкінці (високий рівень). Щодо рівня сформованості рефлексії особистісно-рефлексивного компоненту готовності до міжособистісної взаємодії, то майбутні вчителі-філологи з експериментальних груп виявили зростання високого рівня рефлексії з 3,9 % до 11,8 %.

Результати експериментальної роботи з упровадження моделі формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Узагальнені відомості про рівень сформованості готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії до та після експерименту в контрольних та експериментальних групах (у %)

Рівень сформованості готовності	Компоненти готовності															
	Мотиваційний				Змістовий				Процесуальний				Особистісно-рефлексивний			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.
Низький	20,2	15,1	19,3	4,8	43,04	13,9	41,7	3,6	48,30	17,60	49,30	5,1	37,5	32,7	37,8	8,01
Середній	31,8	27,8	30,5	21,8	32,4	32,1	32,9	27,8	32,4	40,9	31,4	36,6	30,4	20,2	30,5	23,0
Достатній	40,1	48,7	40,5	57,1	20,5	44,9	21,8	51,7	16,5	36,4	16,9	48,9	28,7	41,04	27,8	57,1
Високий	7,9	9,4	9,7	16,3	3,7	9,1	3,6	16,9	2,8	5,1	2,4	9,4	3,4	5,7	3,9	11,8

Достовірність експериментального дослідження формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій перевірено за допомогою χ^2 – критерія Пірсона. Одержані результати підтвердили доцільність впровадження

зазначених технологій та ефективність запропонованої експериментальної моделі та методики.

Отже, аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи засвідчив, що формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії набуває ефективності за умови теоретичного обґрунтування, розробки і впровадження в практику професійної підготовки спеціальних комунікативних технологій, які суттєво впливають на динаміку розвитку всіх компонентів означеної готовності (мотиви, знання, вміння, особистісні характеристики).

У результаті проведеного дослідження процесу формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей було сформульовано такі **загальні висновки:**

1. У дисертації визначено провідні науково-теоретичні підходи до проблеми формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій, які складають її теоретичні основи. Проаналізовано *базові філософські концепції дослідження* – комунікативну філософію та теорію діалогу, в тому числі діалогу культур.

Окреслено значущість системного, інформаційно-комунікативного, компетентнісного, діяльнісного наукових підходів у розгляді досліджуваної проблеми. У межах провідного компетентнісного підходу з'ясовано рівні педагогічного дискурсу та їх зв'язок з процесом формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій.

У результаті здійсненого категоріально-понятійного аналізу проблеми дослідження подано тлумачення його провідного поняття – готовність майбутнього вчителя-філолога до професійної діяльності як інтегральної характеристики особистості майбутнього фахівця, що формується в результаті професійної підготовки і виявляється в його здатності здійснювати професійну діяльність з урахуванням вимог до професійної кваліфікації.

Формування готовності майбутнього вчителя-філолога до міжособистісної взаємодії окреслено в дослідженні як цілеспрямований і організований педагогічний процес, результатом якого є мотивація, професійні знання, вміння, навички та особистісні характеристики майбутнього вчителя-філолога, що передбачає використання сукупності комунікативних технологій у процесі професійної підготовки у ВНЗ.

2. У дисертації окреслено сутність й особливості міжособистісної взаємодії в професійній діяльності вчителя-філолога.

Доведено, що зазначена категорія має міждисциплінарний характер і розглядається у *філософії* (взаємодія як універсальне поняття – взаємообмін

діями в контексті діалогу), *психології* (міжособистісна взаємодія як спосіб психологічного впливу, що виражається у формі комунікацій – переконання, зараження, навіювання, наслідування та ін.), *педагогіці* (як суб'єкт – суб'єктна взаємодія).

Обґрунтовано, що міжособистісна взаємодія майбутнього вчителя-філолога є двостороннім процесом обміну діями, що характеризує, по-перше, спрямованість на вирішення педагогічних завдань, по-друге, досягнення результату формування готовності до професійної діяльності у сфері міжособистісної взаємодії у навчальних закладах після завершення навчання у ВНЗ.

Доведено, що досліджуваний феномен у професійній діяльності вчителя-філолога має системний характер, ґрунтується на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях, є різновидом діяльності вчителя-філолога. Обґрунтовано взаємозв'язок і взаємозумовленість взаємодії і спілкування (співвідношення форми і змісту, комунікації й інтеракції). Охарактеризовано специфіку конструктивної і деструктивної взаємодії в педагогічному процесі.

3. Визначено особливості застосування комунікативних технологій у формуванні професійної готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії, які полягають в урахуванні: специфіки професійної діяльності вчителя в системі «людина-людина»; інформативній насиченості суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчально-виховного процесу в контексті вивчення філологічних дисциплін, що передбачає використання їх комунікативного потенціалу.

Проаналізовано дидактичні можливості основних комунікативних технологій, які можуть бути застосовані в професійній підготовці.

Доведено, що комунікативні технології (наративні, дискурсивні, соціосеміологічні та інформаційно-комунікаційні) можуть слугувати основою для проектування й реалізації моделі готовності вчителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії.

4. На основі здійсненого аналізу різноманітних підходів до структурування готовності майбутніх учителів-філологів до міжособистісної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу визначено складові досліджуваного феномена. До його структури віднесено мотиваційний компонент (мотиви щодо здобуття вищої освіти, забезпечення професійного зростання та саморозвитку, підвищення соціального статусу в суспільно значущих групах). Доведено про важливість реалізації знань (змістовий компонент), що забезпечують ефективну міжособистісну взаємодію, зокрема, способів упровадження комунікативних технологій, оцінювання рівня її ефективності тощо. Окреслено значущість відповідних умінь (процесуальний компонент) – передавати навчальну інформацію, користуватися вербальними й

невербальними засобами інформування, організувати й підтримувати педагогічний діалог, орієнтуватися в комунікативній ситуації взаємодії, ідентифікувати отриману інформацію тощо. Визначено особистісні якості (особистісно-рефлексивний компонент), що забезпечують ефективність процесу формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей засобами комунікативних технологій, наявність яких забезпечує здатність до рефлексії, творчості тощо.

На основі аналізу місця і ролі комунікативних технологій у формуванні готовності майбутніх учителів-філологів та науково-теоретичного аналізу проблеми підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності визначено провідні критерії (цілемотиваційний, когнітивний, діяльнісний, оцінно-рефлексивний), показники та рівні (низький, середній, достатній, високий) готовності означених фахівців до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій.

5. Розроблено та експериментально перевірено ефективність моделі формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій та методики її реалізації. Авторська методика реалізовувалася шляхом змістового наповнення дисциплін, упровадження комунікативних технологій (нарративних, дискурсивних, соціосеміологічних, інформаційно-комунікаційних), упровадження спецкурсу «Професійна підготовка вчителя-філолога до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій» (всього годин – 30, з них практичних – 16, позааудиторних – 14).

Зазначене передбачало застосування ефективних форм і методів формування досліджуваної готовності, до яких віднесено: діалоговий метод, робота в групах, створення образу, ігрові методи, проектування і вирішення ситуаційних комунікативних задач, виконання студентами самостійних завдань комунікативного характеру, семінар-дискусія, діалог-гра та ін.

Результати формувального етапу експерименту засвідчили позитивну динаміку формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії за всіма її компонентами (наприклад, мотиваційний – на високому рівні з 9,7 % до 16,3 %, змістовий – на достатньому рівні з 21,8 % до 51,7 %, процесуальний – на достатньому рівні з 16,9 % до 48,9 %, особистісно-рефлексивний – на високому рівні з 3,9 % до 11,8 %).

Вірогідність результатів дослідження підтверджена методами математичної статистики (χ^2 – критерія Пірсона). Зазначене засвідчує, що авторська модель і методика її реалізації є ефективними, а комунікативні технології (нарративні, дискурсивні, соціосеміологічні та інформаційно-комунікаційні) – коректними й доцільними для впровадження в процес

професійної підготовки вчителя-філолога до реалізації міжособистісної взаємодії у професійній діяльності.

Дослідження не претендує на вичерпне висвітлення всіх аспектів професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії. Подальшого вивчення потребують: питання формування готовності майбутніх філологів до вирішення педагогічних конфліктів; проблеми методики і практики професійної підготовки вчителя до міжособистісної взаємодії у позаурочній діяльності; деякі аспекти розвитку професійної компетентності майбутнього фахівця у вирішенні педагогічних задач на основі ефективної міжособистісної взаємодії та ін.

Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у таких **публікаціях** автора:

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Пушкар Т. М. Комунікативна філософія як методологічна основа розробки комунікативних технологій у професійній підготовці вчителів-філологів / Т. М. Пушкар // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2012. – Вип. 63. – С. 168–172.

2. Пушкар Т. М. Діалогічне навчання як чинник формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів / Т. М. Пушкар // Науковий журнал Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2012. – Вип. № 6 (24). – С. 410–417.

3. Пушкар Т. М. Комунікативні технології у професійній підготовці майбутніх учителів-філологів до міжособистісної взаємодії / Т. М. Пушкар // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2013. – Вип. № 6 (72). – С. 217–222.

4. Пушкар Т. М. Моделювання як теоретичний метод розробки педагогічної технології підготовки вчителів філологічного профілю. Підходи А. С. Макаренка до використання педагогічного моделювання / Т. М. Пушкар // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць. / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2013. – Вип. 11. – С. 273–278.

5. Пушкар Т. М. Структурування професійної готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії / Т. М. Пушкар // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2014. – Вип. 81. – С. 138–144.

6. Пушкар Т. М. Сутність та зміст міжособистісної взаємодії у професійній підготовці вчителя філологічної спеціальності / Т. М. Пушкар // Science and Education. A New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2014. – II (11). – Issue: 22. – С. 60–63.

7. Пушкар Т. М. Технологія формування готовності майбутніх філологів до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій / Т. М. Пушкар // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2015. – Вип. 19 (2–2015). – С. 131–137.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

8. Пушкар Т. М. Соціально-комунікативні компетенції в системі професійних компетенцій майбутнього вчителя-філолога / Т. М. Пушкар // Materials of the tenth international research and practice conference «Problems and perspectives of development of world science». – Donetsk, 2013. – Vol. 2. – С. 75–78.

9. Пушкар Т. М. Комунікативні технології як складові моделі формування готовності вчителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії / Т. М. Пушкар // Наукова дискусія: питання педагогіки та психології : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (4–5 грудня 2015 року, м. Київ). – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2015. – С. 70–72.

10. Пушкар Т. М. Сутність готовності до міжособистісної взаємодії у професійній підготовці учителів філологічних спеціальностей / Т. М. Пушкар // «Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування» : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 грудня 2015 року, м. Львів). – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2015. – С. 123–124.

АНОТАЦІЯ

Пушкар Т.М. Формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2016.

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню проблеми формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій.

На основі аналізу стану розробленості окресленої проблеми в педагогічній теорії і практиці здійснено аналіз базових понять дослідження. Розкрито наукові підходи до проблеми формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей засобами комунікативних технологій.

Визначено місце, роль та особливості застосування означених технологій у професійній підготовці майбутніх учителів-філологів.

Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено модель формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій. Проаналізовано результати констатувального та формувального етапів експерименту. Доведено ефективність розробленої моделі та методики шляхом упровадження у навчальний процес спецкурсу «Професійна підготовка вчителя-філолога до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій». Визначено перспективні напрями подальших наукових пошуків.

Ключові слова: міжособистісна взаємодія, готовність, майбутні вчителі філологічних спеціальностей, професійна підготовка, комунікативні технології.

АННОТАЦИЯ

Пушкар Т.Н. Формирование готовности будущих учителей филологических специальностей к межличностному взаимодействию средствами коммуникативных технологий. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2016.

Диссертационная работа представляет теоретико-экспериментальное исследование проблемы формирования готовности будущих учителей филологических специальностей к межличностному взаимодействию средствами коммуникативных технологий.

Осуществлен анализ категориально-понятийного аппарата проблемы исследования («профессиональная подготовка», «готовность», «межличностное взаимодействие», «коммуникация», «коммуникативные технологии», «учитель филологической специальности»), определены общие и отличительные признаки основных понятий, их иерархическая связь.

Выделены ведущие научно-теоретические подходы к проблеме формирования готовности будущих учителей филологических специальностей к межличностному взаимодействию средствами коммуникативных технологий, которые составляют ее теоретические основы. Проанализированы базовые философские концепции исследования – коммуникативная философия и теория диалога, в том числе диалога культур.

Определена значимость системного, информационно-коммуникативного, компетентностного, деятельностного научных подходов в рассмотрении исследуемой проблемы. В контексте ведущего компетентностного подхода обоснованы уровни педагогического дискурса и их связь с процессом формирования готовности будущих учителей филологических специальностей

к межличностному взаимодействию средствами коммуникативных технологий.

На основе анализа теоретических работ современных исследований и в результате проведенного контент-анализа определено базовое понятие готовность к межличностному взаимодействию будущего учителя филологической специальности как целостное устойчивое интегральное образование, представляющее собой комплекс взаимосвязанных компонентов (мотивации к совершению межличностного взаимодействия, соответствующих знаний, умений и навыков, наличие рефлексии), результат и показатель качества профессиональной подготовки будущих специалистов к межличностному взаимодействию.

Теоретически обоснованы и экспериментально проверены нарративные, дискурсивные, социосемиологические, информационные технологии в исследуемом процессе. Охарактеризованы особенности межличностного взаимодействия в профессиональной подготовке учителей филологических специальностей средствами коммуникативных технологий. Определены критерии готовности будущих учителей филологических специальностей к межличностному взаимодействию (целемотивационный, когнитивный, деятельностный, рефлексивно-оценочный), показатели и уровни (низкий, средний, достаточный, высокий).

Подтверждена эффективность разработанной модели и методики путем внедрения в учебный процесс спецкурса «Профессиональная подготовка учителя-филолога к межличностному взаимодействию средствами коммуникативных технологий».

Исследование не претендует на исчерпывающее освещение всех аспектов профессиональной подготовки будущих учителей филологических специальностей к межличностному взаимодействию. Дальнейшего изучения требуют: вопросы формирования готовности будущих филологов к решению педагогических конфликтов; проблемы методики и практики профессиональной подготовки учителя к межличностному взаимодействию во внеурочной деятельности; некоторые аспекты развития профессиональной компетентности будущего специалиста в решении педагогических задач на основе эффективного межличностного взаимодействия и др.

Ключевые слова: межличностное взаимодействие, готовность, будущие учителя филологических специальностей, профессиональная подготовка, коммуникативные технологии.

SUMMARY

Pushkar T. Formation of readiness of the future teachers of philological specialties for interpersonal interaction by means of communication technologies. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Pedagogical sciences by speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Zhytomyr Ivan Franko State University. – Zhytomyr, 2016.

The thesis focuses on researching the problems of formation of future philology teachers' professional readiness for interpersonal interaction by means of communicative technologies.

The research basic concepts were investigated in the light of the specified problem status analysis in pedagogical theory and practice. The paper reveals the scientific approaches to the problem of formation of future philology teachers' professional readiness for interpersonal interaction by means of communicative technologies.

The place, role and application features of the outlined technologies in the future philology teachers' professional training were identified.

The model of future philology teachers' professional readiness for interpersonal interaction by means of communicative technologies was theoretically substantiated and experimentally tested. The thesis analyses the results of ascertaining and formative experimental stages and assesses the prospects for further scientific research. The special «Philology teachers' professional training for interpersonal interaction by means of communicative technologies» course was introduced into practices of higher educational institutions.

Key words: interpersonal interaction, preparedness, prospective teachers-philologists, professional training, communicative technologies.